

Dwingelderveld en Drentsche Aa

Dwingelderveld en Drentsche Aa

Vergelijkend onderzoek naar aspecten van leefbaarheid in twee Nationale Parken

S. Blok (Alterra)

G. J. Kormmann (LEI)

Alterra-rapport 781

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen, 2003

REFERAAT

Blok, S. (Alterra), G.J. Kornmann (LEI), 2003. *Dwingelderveld en Drentsche Aa; Vergelijkend onderzoek naar aspecten van leefbaarheid in twee Nationale Parken* Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 781. 47 blz. .3 fig.; 1 tab.; 14 ref.

Om een landelijk gebied te ontwikkelen, maakt het Ministerie van LNV gebruik van het 4 sporenmodel. De sporen die het Ministerie gebruikt zijn: ecologische duurzaamheid (inzet op natuurwaarden), economische concurrentiekracht (inzet op productiviteit van het gebied, bijvoorbeeld landbouw of opbrengsten van recreatie), sociale cohesie (bevorderen van samenhang en binding aan het gebied) en culturele identiteit (bevorderen van eigenheid van het gebied). De inzet en bruikbaarheid van dit model is in dit onderzoek bekeken en vergeleken in de tijd, aan de hand van de planvorming van twee Nationale Parken: Het Dwingelerveld en de Drentse Aa.

Trefwoorden: Nationale Parken, identiteit, plattelandsontwikkeling, planvorming

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door €13,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 781. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2003 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte,
Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.
Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: info@alterra.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1 Inleiding; Waarom een vergelijkend onderzoek	11
2 Vier doelen, vier sporen	15
3 Sociale cohesie en culturele identiteit	17
3.1 Sociale cohesie; waar moet je dan aan denken?	17
3.2 Culturele identiteit: waar begint het en waar houdt het op?	18
4 Betekenis voor het ministerie van LNV	21
5 Het Nationaal park Dwingelerveld	25
5.1 Gebiedsbeschrijving	25
5.2 Totstandkoming en instelling	25
5.3 Als kernpunten tegenover elkaar	26
5.4 Water bij de wijn	26
5.5 Geïnterviewden	26
5.6 Algemeen	27
6 Het Nationaal Landschap Drentsche Aa	31
6.1 Ligging en karakter	31
6.2 Instelling Nationaal Park	31
6.3 Behoud door ontwikkeling	31
6.4 De interviews	32
7 Vergelijking Dwingelerveld en Drentsche Aa	37
7.1 Veranderingen in de tijd	37
8 Conclusies, lessen, aanbevelingen	41
8.1 Conclusies	41
8.2 Lessen	43
8.3 Aanbevelingen voor het Ministerie van LNV (Noord)	44
Literatuur	47

Woord vooraf

Nationale parken worden in de eerste plaats ingesteld om natuur te behouden en te ontwikkelen. Daarnaast hebben ze nog vele andere functies, o.a. het bevorderen van natuur- en milieueducatie, het stimuleren van natuurgerichte recreatie en wetenschappelijk onderzoek en tegenwoordig hebben ze ook het doel om (bijvoorbeeld voor bewoners) de sociale cohesie te bevorderen. Tevens kan een Nationaal Park dienen om de culturele identiteit van een gebied te handhaven.

De opdrachtgever van dit onderzoek: Het Ministerie van Natuur, Landbouw en Voedselkwaliteit (Noord) , heeft de opdracht gegeven hun beleid t.a.v. de instelling van Nationale Parken te evalueren.

De instelling van zo'n Nationaal Park kan worden getoetst door middel van het zogenaamde 4-sporenmodel. Dit model bestaat uit de sporen: economische concurrentiekracht, ecologische duurzaamheid, sociale cohesie en culturele identiteit.

Dit onderzoek is uitgevoerd door Silvia Blok, werkzaam bij Alterra en Gijs Kornmann, werkzaam bij het LEI.

Onze dank gaat uit naar de opdrachtgevers van LNV-Noord, die ons naast het begeleiden van ons onderzoek, een mooi stuk Nederland hebben laten zien tijdens een door hen georganiseerde fietsrit.

Verder bedanken wij de respondenten van ons onderzoek: Kees Folkersma, Hans Elerie, Henk van 't Land, Jan Wiechers, Reinier de Leeuw en Peter Pasman.

Silvia Blok
Gijs J. Kornmann

Samenvatting

Het '4 sporendenkenmodel' van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit is een model dat het Ministerie gebruikt voor de beleidsontwikkeling van het landelijk gebied in Nederland. De gedachte daarachter is dat het landelijk gebied een 'ideale mix' zal zijn van productie- en consumptielandschap, natuurwaarden en landbouw, integratie van recreanten, toeristen en import, op zo'n manier dat dit ten goede komt aan de culturele identiteit en sociale cohesie, niet alleen landbouw, maar ook natuur, recreatie, wonen en cultuur.

In het rapport wordt antwoord gegeven op de volgende onderzoeksvragen:

- In hoeverre wordt bij de ontwikkeling en uitwerking van LNV-beleid het 4 sporendenkenmodel daadwerkelijk toegepast. Welke invalshoeken zijn dominant, welke worden vergeten.
- Welke ontwikkelingen zijn hierbij in de loop van de tijd (t.a.v. beide genoemde NP-s) te bespeuren.
- Hoe kan het 4 sporendenkenmodel operationeel worden gemaakt om als toetsingskader voor de kwaliteit van beleidsontwikkeling te dienen.
- Welke inhoud hebben de 4 invalshoeken inmiddels gekregen. Is deze inhoud voldoende om modern beleid voor het landelijk gebied te ontwikkelen. Zo nee, welke aanvullingen kunnen worden aanbevolen.
- Welke aanbevelingen kunnen worden gedaan voor verbetering van de toepassing van het 4- sporendenkenmodel.

D.m.v. een casestudy onder twee Nationale Parken in Drenthe (Dwingelerveld en Drentse Aa) is in deze studie bekeken welke invulling de 4 sporen tot nu toe hebben gekregen en of hierin een verandering is te zien in de tijd. Verder worden ervaringen beschreven en aanbevelingen gedaan voor verdere invulling van het model en hiermee voor het maken van nieuw beleid t.a.v. het landelijk gebied.

De eerste 2 sporen: ecologische duurzaamheid en economische concurrentiekracht zijn al relatief lang bekend en gebruikt binnen het Ministerie. Relatief nieuw zijn de begrippen sociale cohesie en culturele identiteit. Op deze twee begrippen is dan ook dieper ingegaan in deze studie.

Sociale cohesie heeft te maken met binding tussen mensen in het gebied, en het je al of niet thuis of vreemde voelen. Culturele identiteit bevat vele aspecten: landschappelijke identiteit, cultuurhistorie, en gebruiken, waarden en normen van gebruikers van het gebied.

De combinatie van de 4 sporen maakt het gebied tot een uniek stukje gebied met op alle fronten een bepaalde eigenheid.

In 7 open interviews, gehouden onder direct betrokkenen bij de planvorming van de beide parken, is gevraagd hoe de planvorming tot stand kwam, welke positieve en

verbeterpunten hieruit naar voren kwam, of het Nationaal Park de identiteit van het gebied versterkte of juist verminderde en evenzo met de sociale cohesie.

Tezamen met een uitgebreide literatuurstudie en bezoeken aan de gebieden, heeft dit alles geresulteerd in antwoorden op de genoemde onderzoeksvragen.

Het viersporenmodel is door het Ministerie van LNV matig toegepast in de beide parken. Het spoor ecologische duurzaamheid is het meest dominant bij het LNV beleid.

In de loop van tijd zijn veranderingen te bespeuren t.a.v. de invulling van de diverse sporen: het spoor ecologische duurzaamheid heeft aan belang ingeboet, ten gunste van de overige sporen.

Het denkmodel kan operationeel worden gemaakt door op de diverse sporen doelen en kwaliteiten op te stellen en hierop beschikbare instrumenten, zoals draagvlakonderzoek, voorlichting, etc.etc. toe te passen. Toetsing kan plaatsvinden door te checken of de doelstellingen behaald zijn.

Tot nu toe hebben de diverse sporen de volgende invullingen gekregen (kort samengevat):

Economische concurrentiekracht: zijdelings meenemen werkgelegenheid d.m.v. planvorming

Ecologische duurzaamheid: natuurdoelstelling voorop

Sociale cohesie: in planvorming worden meningen van bewoners en andere betrokkenen meegenomen.

Culturele identiteit; landschap (natuur) en cultureel erfgoed zijn maatstaf voor culturele identiteit. Heersende normen en gebruiken worden in de planvorming zijdelings meegenomen.

1 Inleiding; Waarom een vergelijkend onderzoek

Het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit voert een intern onderzoek uit naar de toepasbaarheid van het zgn. '4 sporen denkmodel' voor de beleidsontwikkeling van het landelijk gebied in Nederland.

De vier sporen zijn:

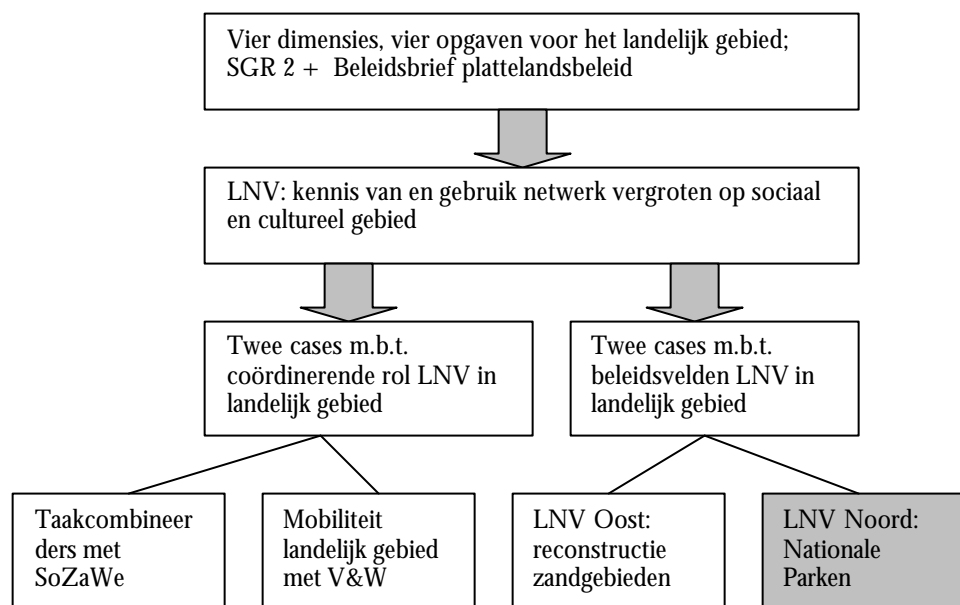
- economische concurrentiekracht
- ecologische duurzaamheid
- sociale cohesie
- culturele identiteit.

Het zijn tegelijkertijd de vier doelen voor het landelijk gebied zoals opgenomen in het regeerakkoord van het tweede paarse kabinet. De gedachte daarachter was en is dat het landelijk gebied in de toekomst vooral van en voor de 16 miljoen Nederlanders moet zijn; niet alleen productieruimte maar ook consumptieruimte, niet alleen landbouw maar ook natuur, recreatie, wonen en cultuur.

In een aantal deelprojecten en met behulp van een aantal casussen wordt onderzocht of en in hoeverre het 4 sporenmodel al wordt toegepast in de praktijk. Daarbij staat de vraag centraal wat de ervaringen tot nu toe zijn met de toepassing van het model of losse onderdelen daarvan en welke verbeteringen en verfijningen kunnen worden aangebracht. De resultaten van de diverse deelprojecten hebben tot doel om de meningsvorming en besluitvorming te dienen over nut en noodzaak van toepassing van het model door het Ministerie van LNV.

De directie Noord van het Ministerie van LNV heeft als casus voorgesteld 'het beleid rond de Nationale Parken'. Het idee daarbij is om een vergelijking te maken tussen een Nationaal Park oude stijl (Dwingelderveld) en een Nationaal Park nieuwe stijl (Drentsche Aa) en wel met betrekking tot aspecten van voorbereiding, instelling, handhaving en ontwikkeling.

In onderstaand schema wordt de plaats van dit vergelijkend onderzoek in breder kader verduidelijkt:

Figuur 1. Plaats van het onderzoek in een breder kader

1.1 Wat wel en wat niet vergelijken?

Het vergelijkingsonderzoek Dwingelderveld - Drentsche Aa vindt plaats binnen het bredere leefbaarheidsonderzoek naar 'Wonen en werken in het landelijk gebied'. Andere onderzoeken in dit kader worden in opdracht door o.a. andere Ministeries uitgevoerd (zie schema). Meer concreet gaat het in dit vergelijkingsonderzoek om het 'opsporen van de voor- en nadelen van de top-downmethode (Dwingelderveld) en de bottom-upmethode (Drentsche Aa) ten aanzien van het viersporenmodel', en dan vooral voor de aspecten 'sociale cohesie' en 'culturele identiteit'. Aangenomen dat Min LNV in de toekomst meer wil werken met het viersporenmodel, is de voorliggende vraag vooral wat kan worden *geleerd* van het gebruik van beide methoden. Bij een beschrijving van het *wat* en *hoe* hoort ook een analyse van het 'Waarom de dingen gegaan zijn zoals ze gegaan zijn',

Ten aanzien van de vier sporen is in het onderzoek de nadruk gelegd op de voor het Ministerie van LNV tamelijk nieuwe en onbekende, begrippen 'sociale cohesie' en 'culturele identiteit'. Het Ministerie van LNV is vanaf haar ontstaan al bekend met het begrip 'economische concurrentiekracht' (traditionele landbouwsector) en later met 'ecologische duurzaamheid' (Ecologische Hoofd Structuur).

1.2 Specifieke onderzoeksvragen (zoals geformuleerd in onderzoeksvoorstel)

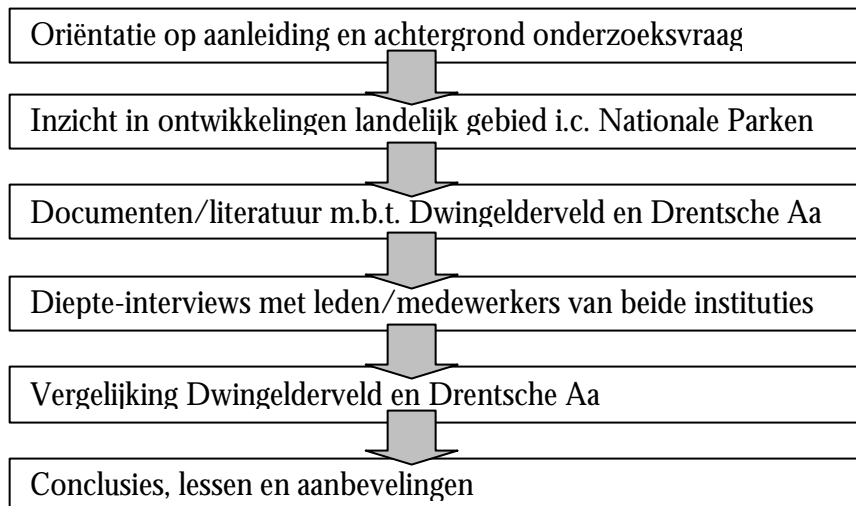
1. In hoeverre wordt bij de ontwikkeling en uitwerking van LNV-beleid het 4 sporendenkmmodel daadwerkelijk toegepast. Welke invalshoeken zijn dominant, welke worden vergeten.
2. Welke ontwikkelingen zijn hierbij in de loop van de tijd (t.a.v. beide genoemde NP-s) te bespeuren.
3. Hoe kan het 4 sporendenkmmodel operationeel worden gemaakt om als toetsingskader voor de kwaliteit van beleidsontwikkeling te dienen.
4. Welke inhoud hebben de 4 invalshoeken inmiddels gekregen. Is deze inhoud voldoende om modern beleid voor het landelijk gebied te ontwikkelen. Zo nee, welke aanvullingen kunnen worden aanbevolen.
5. Welke aanbevelingen kunnen worden gedaan voor verbetering van de toepassing van het 4- sporendenkmmodel.

1.3 Aanpak en werkwijze

Aan de hand van bestaande documenten en literatuur is eerst inzicht verworven in de achtergronden van de door LNV gestelde onderzoeksvraag. Vervolgens is gekeken naar de huidige inzichten m.b.t. de vier 'sporen' in het licht van verleden, heden en toekomst van het landelijk gebied in Nederland.

Na de algemene oriëntatie is ingezoomd op de twee Nationale Parken als onderwerp van (vergelijkend) onderzoek. Informatie is ingewonnen a.d.h.v. bestaande documenten van beide instituties. Vervolgens zijn diepte-interviews gehouden met een aantal leden en medewerkers van zowel Dwingelderveld als Drentsche Aa. De bevindingen van Dwingelderveld en Drentsche Aa zijn daarna - binnen het kader van dit onderzoek - met elkaar geconfronteerd en vergeleken. Afsluitend zijn conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan ten behoeve van het Ministerie van LNV.

Onderstaand wordt de werkwijze schematisch weergegeven:

Figuur 2. Werkwijze geschematiseerd weergegeven

1.4 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk (2) wordt kort weergegeven wat het viersporenmodel inhoudt. In hoofdstuk 3 worden twee sporen, de sociale cohesie en de culturele identiteit aan de hand van literatuur uitgewerkt. Hoofdstuk 4 beschrijft de aanleiding van het Ministerie van LNV voor gebruik van het viersporenmodel.

In de hoofdstukken 5, 6 en 7 leest u hoe de diverse sporen vorm hebben gekregen binnen de onderzochte gebieden. In hoofdstuk 8 vindt u de conclusies van het onderzoek en de aanbevelingen die worden gedaan aan het Ministerie van LNV, ter verbetering van het viersporenmodel.

2 Vier doelen, vier sporen

Direct na de Tweede Wereldoorlog had de missie van het Ministerie van LNV vooral betrekking op de voedselvoorziening en, ten behoeve van die voedselvoorziening, op de ontwikkeling van de landbouw in Nederland. Het OVO-drieluik (Onderzoek Voorlichting Onderwijs) was daarin niet anders dan de operationele uitwerking van eerdergenoemde missie.

Nadat deze missie in de loop van de zestiger jaren grotendeels leek te zijn volbracht, kwam er een reactie vanuit de natuurbeweging. Naast kwantiteit meer aandacht voor kwaliteit. Er diende een pas op de plaats te worden gemaakt ten aanzien van grootschalige ruilverkavelingen, infrastructuur en stadsuitbreidingen. Natuurbehoud werd aan het Ministerie van Landbouw en Visserij toegevoegd en er kwamen plannen voor een Ecologische Hoofd Structuur en een Natuurbeleidsplan. Van recenter datum is het rapport met de veelzeggende titel 'natuur voor mensen, mensen voor natuur'.

Met de verdere toename van de bevolking, bevolkingsdichtheid, welvaart en vrije tijd heeft de missie van het Min LNV zich verder verbreed. Het landelijk gebied is niet langer van en voor de boeren maar dient een grotere rol en betekenis te krijgen voor de 16 mln. Nederlanders. De rol van het landelijk gebied verschuift van productieruimte naar consumptieruimte.

Componenten van leefbaarheid:

- Fysiek
- Economisch
- Sociaal

In de terminologie van het viersporendenkmmodel is men binnen het Ministerie van LNV al vanaf haar ontstaan bekend met het begrip *economische concurrentiekracht*. Minder lang maar wel vertrouwd is men inmiddels met het begrip *ecologische duurzaamheid*.

Relatief nieuw echter voor LNV zijn de begrippen *sociale cohesie* en *culturele identiteit*.

Aan de wat meer abstracte en rationele begrippen als 'economische concurrentiekracht' en 'ecologische duurzaamheid' kan nog inhoud worden gegeven zonder het over 'mensen' als individuen te hebben. Bij 'sociale cohesie' en 'culturele identiteit' lukt dit niet meer.

Sociale cohesie immers gaat over de (mate van) binding tussen mensen, over hun onderlinge relaties en gedrag en de voorwaarden die daarop van invloed zijn.

Culturele identiteit gaat enerzijds over de mate waarin iets of een gebied zich onderscheidt van andere gebieden. Gelet op het onderwerp van onderzoek kan 'cultuur' gaan over de 'zichtbare relatie tussen mens en omgeving'. Identiteit betreft de betekenisvolle *eigenaardigheden* die iets, iemand of een gebied anders maken dan anders; het eigene en karaktervolle. Anderzijds zegt culturele identiteit ook iets over mensen zelf, niet alleen als onderwerp van studie en beschrijving maar ook de mens als individu die ergens betekenis aan toekent.

3 Sociale cohesie en culturele identiteit

3.1 Sociale cohesie; waar moet je dan aan denken?

Anders dan kluzenaars en nomaden bestaat de Nederlandse bevolking anno 2002 vooral uit 'mensen met een vaste woon- of verblijfplaats die in meer of mindere mate leven in sociale verbanden (gezin, woonbuurt, werk, vereniging etc.)'. Daarnaast is de mens ook een 'gelukzoekend wezen' die denkt, iets wil of iets vindt en daar zijn of haar gedrag op afstemt. Geluk kan daarbij worden opgevat als een 'prettige gemoedstoestand' die door verschillende mensen op verschillende en eigen wijze kan worden bereikt, ingevuld en beleefd (liefde, affectie, gezin, relatie, geld, esthetiek, gezondheid, erkenning etc)

De aanwezigheid van andere mensen waarmee sociale verbanden en relaties kunnen worden aangegaan en de mogelijkheden om een binding met de plek (woon- of verblijfsomgeving) op te bouwen en te ontwikkelen zijn tot op zekere hoogte randvoorwaarden voor het verkrijgen van geluk.

Maslow onderscheidt vijf opeenvolgende stadia van menselijke drijfveren. Nadat voldaan is aan de behoeften van een veilig en beschermd onderkomen en voldoende voedsel gaat de mens op zoek naar relaties met andere mensen, vriendschappen en respect en waardering. Wanneer ook daaraan voldaan is, gaan we werken aan zelfontplooiing en verdieping.

Binding met plekken

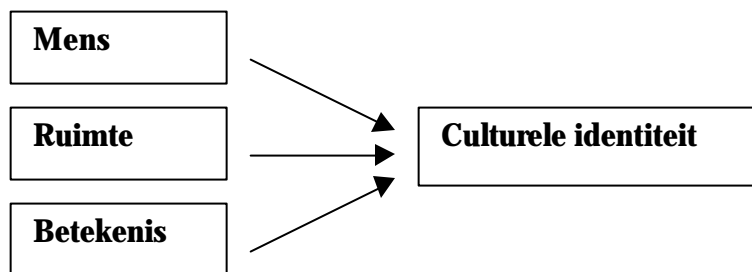
Mensen kunnen een binding hebben met duidelijk omliggende gebieden of 'plekken'. Plekken kunnen over een gehele reeks van geografische schalen worden onderscheiden. Intieme plekken zijn bijvoorbeeld het bed, de eettafel en de lievelingsstoel. Op grotere schaalniveaus vormen de tuin, het huis, de buurt, de stad, de streek, het land, tot uiteindelijk de wereld waarmee betrokkenheid kan bestaan, volgens de humanistisch geograaf Yi-Fu Tuan (in: van Zoest: 1994).

De omgevingspsycholoog Boerwinkel (1992) schrijft over binding met plekken het volgende:

- De meest intieme relatie bestaat met de directe omgeving, waar mensen wonen en werken. Hoe verder een ruimte van een persoon af ligt, hoe minder deze voorwerp is van zintuigelijke waarneming en hoe meer de voorstelling ervan berust op cognitieve bewerking en 'beliefs'.
- De ruimte om een persoon heen is opgedeeld in verschillende zones, namelijk een existentiële, instrumentele, cultuur- en exploratieve zone, waarbij het zwaartepunt van de zone steeds verder weg ligt.

3.2 Culturele identiteit: waar begint het en waar houdt het op?

In breder verband gaat 'cultuur' over het eigene en karakteristieke dat een groep mensen onderscheidt van een andere groep mensen. In het kader van dit onderzoek naar aspecten van leefbaarheid in het landelijk gebied wordt 'culturele identiteit' mede gerelateerd aan 'plaats' en 'ruimte'. Het gaat dan om een groep mensen met - op punten - onderling overeenkomstig gedrag. Gedrag ook dat zich onderscheidt van andere groepen en waarbij er spraken is van een binding aan een plek, gebied of regio. Het kan daarbij gaan om uiteenlopende aspecten als taalgebruik, dialect, gewoonten, klederdracht en streekgerechten maar ook om zichtbare omgevingskenmerken als bouwstijlen, ontginningspatronen, erfbepanting etc. Naarmate een gebied of regio een sterkere culturele identiteit heeft, zal spraken zijn van duidelijker onderscheidbare kenmerken in de relatie mens-omgeving. Daarbij is de kans groot dat ook de sociale cohesie groter is naarmate er spraken is van een sterke culturele identiteit en daaraan door betrokkenen ook waarde en betekenis wordt toegekend. Immers de bewoners van een gebied met een sterke culturele identiteit zullen zich meer verbonden weten en voelen door de gebiedseigen kenmerken. Het gevoel van 'thuis zijn' en 'thuis komen' zal daarmee ook sterker zijn.

Figuur 3. Componenten van Culturele identiteit

Identiteit

In zijn boek 'Place and placelessness' doet schrijver Relph (1976) een poging om de variëteit van de manieren van beleving van plaatsen te identificeren. Dit doet hij niet met behulp van abstracte modellen en theorieën, maar via situaties waarin men leeft en die men kent in het dagelijks leven. Hij besteedt aandacht aan de beleving van identiteit van plaatsen en de identificering van mensen met die plaatsen.

Zijn begrip identiteit verwijst naar *gelijkheid* als een eenheid die de mens in staat stelt een plek of plaats te onderscheiden van andere plaatsen. Daarbij kunnen drie basiselementen worden onderscheiden: de statische fysieke omgeving, de activiteiten en de betekenis. Naast de identiteit **van** een plaats is ook de identificering **met** een plaats door een persoon of een groep van personen van belang. Een insider kan zich identificeren met de plaats, de regio of het land, hij voelt zich er thuis.

Als specifiek 'ruimtelijk' onderdeel van identiteit wordt ook wel genoemd de *genius loci*; de 'geest' of het 'unieke' van de plek. Het kan hierbij gaan om unieke elementen van de plek zelf maar ook om de unieke ligging van de plek in haar ruimere omgeving. Voorbeelden zijn Parijs en Amsterdam, zij hebben hun identiteit behouden ondanks de vele veranderingen.

Identiteit: cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting, Belvedere

In de nota Belvedere (1999) wordt gesproken over identiteit. De doelstelling van dit beleid luidt:

“De cultuurhistorische identiteit wordt sterker richtinggevend voor de inrichting van de ruimte, en het rijksbeleid zal daarvoor goede voorwaarden scheppen.”

Hierin wordt over identiteit dus voornamelijk over de cultuurhistorische identiteit besproken. Over de koppeling cultuurhistorie aan identiteit wordt in de nota nog het volgende geschreven:

“Cultuurhistorische kwaliteiten verschaffen bewoners van een dorp, stad, streek of land een gevoel van eigenheid. De Raad voor het Landelijk gebied zegt hierover dat de persoonlijke betekenis die mensen aan hun omgeving toekennen essentieel is voor de identiteit van die omgeving.”

In de nota staat verder dat identiteit van een gebied van belang kan zijn voor de betrokkenheid van bewoners bij hun gebied. Bewoners zullen volgens de nota minder betrokken zijn als hun leefomgeving zich nauwelijks onderscheidt van die van anderen. Een manier om de identiteit van een gebied te behouden of te versterken is door middel van cultuurhistorisch erfgoed. In de nota staat hierover:

“Sterke tendensen naar schaalvergroting roepen in de samenleving tegelijkertijd een tegenbeweging op; een behoefte aan nuances, herkenbaarheid en verscheidenheid. Het verleden kan daarbij fungeren als referentie. Zo kunnen de onrust en het identiteitsverlies die vaak gepaard gaan met grote ruimtelijke ontwikkelingen gedeeltelijk worden gecompenseerd door voor onze toekomstige leefomgeving inspiratie te ontleen aan het besef van de continue, doorgaande lijnen in de geschiedenis. Het lange-termijnperspectief van de cultuurhistorie kan ons in staat stellen de waan van de dag te relativiseren.”

Over het nut van cultureel erfgoed als drager van de identiteit wordt nog het volgende geschreven:

“Historische verankerde identiteit, trage bewegingen, kunnen dienen als contrapunt voor de dominante invloed van een nivellerende mondiale cultuur. Met respect omgaan met het cultureel erfgoed bij ruimtelijke ontwikkelingen biedt waarborgen voor de historische continuïteit en opent mogelijkheden om de culturele identiteit van een dorp, stad, regio of het gehele land te behouden.

Daarnaast is cultuurhistorie een bron voor geschiedenisonderwijs en voorlichting, en het cultureel erfgoed vormt de spiegel van de bewoningsgeschiedenis. Cultuurhistorie biedt inspiratie aan ontwerpers van steden, landschappen en gebouwen en de educatieve belangen van cultuurhistorisch erfgoed is van waarde op zichzelf.

Cultuurhistorische elementen en patronen in het landschap hebben veelal tevens ecologische waarde en dragen bij aan het behoud van biodiversiteit.

Ook is cultureel erfgoed een belangrijke economische factor.”

Het landschap als basis voor identiteit: Nota Landschap

In de nota Landschap wordt identiteit genoemd als een belangrijke kwaliteitscriteria. Hierop heeft J.G.A. van Zoest deze kwaliteitscriteria uitgewerkt.

In de Nota Landschap wordt met de identiteit van het landschap bedoeld: “die kenmerkende (a)biotische en culturele eigenschappen die een bepaald gebied van andere gebieden onderscheiden en die de betrokkenheid van mensen bij dat gebied bepalen”. (van Zoest onderscheidt hier de *geografische identiteit* en de *betrokkenheid van mensen met het landschap* (dit is een subjectieve, psychologische betekenis). Een derde betekenis die hiermee verwant is, is de *culturele identiteit*. Dit zijn alle niet-materiële kenmerken van een cultuur, zoals taal, gebruiken, ideeën, waardenpatroon, enzovoort.

Bij de identiteit van een plek kan volgens van Zoest onderscheid worden gemaakt tussen geografische en *existentiële identiteit*. De geografische identiteit wordt bepaald door de objectieve, fysieke eigenschappen van een landschap, zoals bodemgesteldheid, hydrologie en landgebruik. De existentiële identiteit van een plek wordt bepaald door associaties, herinneringen en symbolische betekenissen die aan die plek zijn gerelateerd. Afhankelijk van visie, houding, kennis, persoonlijke ervaring en dergelijke kunnen mensen dezelfde plek verschillende betekenissen geven en deze dus ook verschillend ervaren.

De Klerk heeft in een essay voor de VROM-raad in 1998 het volgende geschreven over culturele identiteit:

“...Maar in het overgrote deel van het landelijk gebied is de tegenspeler niet langer de ondergrond, maar een diffuse verzamelbak van economische en sociale belangen. De resultaten zijn daarnaar: identiteitsloze compromislandschappen, die, omdat zij hun ontstaan danken aan veel touwtrekken, niet meer kunnen zijn dan een grauwe middelmaat. Binnen dat spel wordt de natuurlijke ondergrond als richtinggevend principe opgegeten”

Hierin laat hij zien dat (verregaande) democratie ten koste kan gaan van de identiteit van dit gebied. Daarnaast laat hij zien dat te grote ingrijpen ten koste kunnen gaan van de identiteit, wat ook weer effect heeft op het thuisvoelen in een gebied.

“...Dat ieder stukje landelijk gebied eigenlijk wel zijn eigen, unieke waarde heeft en dat ‘ze’ ervan af moeten blijven. Vreemd is die conservatieve houding natuurlijk niet, maar eigenlijk zegt zij niet eens zoveel over de waardering van het landelijk gebied. Ook in een stedelijke omgeving reageren de meeste betrokkenen doorgaans vrij afwijzend op ingrijpende veranderingen, tenzij het zaken betreft, die er volgens velen toch al niet thuishoorden. Mensen, als bewoner of als regelmatige bezoeker, willen zich nu eenmaal graag ergens thuisvoelen. Een vertrouwde omgeving geeft daarbij niet alleen een gevoel van oriëntatie, maar is vaak ook een aanhechtingspunt voor allerlei herinneringen. Grove inbreuken op dit vertrouwde beeld geven vaak een gevoel van verlies.”

4 Betekenis voor het ministerie van LNV

In het landelijk gebied van Nederland voltrekken zich langzaam maar zeker twee majeure ontwikkelingen welke voor het Ministerie van LNV aanleiding waren voor een verbreding van haar missie. De landbouw is niet langer de enige en belangrijkste economische drager van het landelijk gebied. Zowel in maatschappelijk als in economisch opzicht staat de sector onder druk. Varkenspest, BSE en MKZ hebben fundamentele discussies tot gevolg gehad, niet alleen binnen de sector zelf maar ook binnen de samenleving als geheel. Het voortbestaan van (delen van) de sector is niet louter meer afhankelijk van de markteconomische omstandigheden maar daarnaast ook van de instemming van de rest van de samenleving.

Een tweede belangrijke ontwikkeling met gevolgen voor het landelijk gebied is de voortgaande verstedelijking van zowel samenleving (gedrag) als ruimtegebruik van die samenleving (meer huizen, gebouwen en infrastructuur). Meer mensen met meer geld willen vooral rust, ruimte en groen, is het niet dichtbij het werk dan maar verder daar vandaan. 'Er moet meer ruimte voor water komen en meer bos en natuur dichtbij huis'. Vanuit het individu wordt er sterke druk uitgeoefend om 'buiten de stad' en 'in het landelijk gebied' te gaan wonen, het liefst kleinschalig dichtbij bos en natuur maar ook dichtbij dagelijkse voorzieningen. De overheid wenst hier vooralsnog in ruimtelijke zin geen planologische toestemming voor te geven maar beseft tegelijkertijd dat, wil het platteland vitaal blijven, in economische zin deze toestemming onontkoombaar kan blijken te zijn. De bovenomschreven ontwikkelingen worden ook wel samengevat als 'van productieruimte naar consumptieruimte' en de 'vervaging tussen stad en platteland'.

Naast de kansen die deze ontwikkelingen bieden voor een vitaal platteland, zijn er ook negatieve effecten. Nederland i.c. het landelijk gebied dreigt een versnipperde éénheidsworst te worden. Als er niet gestuurd wordt en niet wordt gekozen, dreigt 'overall alles te kunnen en te komen'. Vooral kleine steden en dorpen, maar ook het buitengebied ervan, dreigen te worden overlopen door 'import' vanuit de 'grote stad' of elders met mogelijke gevolgen voor de sociale structuur en culturele identiteit. Deze gevolgen kunnen zich uiten in een verlies aan culturele waarden en identiteit en het uiteenvallen van sociale structuren (desintegratie) met normvervaging tot gevolg. Het Ministerie van LNV nu ziet het als haar taak om deze mogelijk negatieve gevolgen, t.a.v. leefbaarheid in het algemeen en sociale cohesie en culturele identiteit in het bijzonder, te voorkomen c.q. om te buigen naar een positieve ontwikkeling. Er wordt vanuit diverse overheidslagen (EU, Rijk, provincie) sterk ingezet op 'gebiedsgericht beleid' en, in Nederland, de totstandkoming van Nationale Landschappen.

Met gebiedsgericht beleid wordt beoogd om initiatieven van onderop uit de streek te honoreren. Initiatieven ook om te komen tot een toekomstvisie voor een gebied, gericht op een vitaal platteland. Met de Subsidieregeling Gebiedsgericht Beleid (SGB) wil het Rijk wel de (financiële) voorwaarden scheppen voor beleidsvorming van onderop maar wenst zij zelf beleidsmatig op afstand te blijven.

Met de totstandkoming van Nationale Landschappen wordt enerzijds beoogd om nivellering, versnippering en verstedelijking van een waardevol gebied tegen te gaan (defensief) terwijl anderzijds het doel ervan is om nog aanwezige waardevolle gebieden t.a.v. natuur, landschap en cultuur te behouden en mogelijk verder te ontwikkelen (offensief).

Zowel bij de beleidsvorming als de beleidsuitvoering staat het Ministerie van LNV voor de opgave om invulling te geven aan haar eigen rol en taken bij onder meer gebiedsgericht beleid, Nationale Landschappen en een begrip als 'behoud door ontwikkeling'.

Juist in dat verband is het voor het Ministerie van LNV van belang om te weten wat er onder begrippen als sociale cohesie en culturele identiteit kan worden verstaan en hoe en in welke mate de begrippen een rol kunnen spelen in de beleidsvorming voor het landelijk gebied en in het bijzonder in de beleidsvorming en -uitvoering m.b.t. de Nationale Landschappen.

In het kader van het project 'Leven en werken in het landelijk gebied' heeft LNV ook onderzoek laten verrichten naar de mening van mensen buiten LNV over de huidige en potentiële rol van het ministerie in het landelijk gebied. De Stichting Recreatie en het Expertisecentrum LNV hebben de resultaten van dit onderzoek weergegeven in de rapportage 'Van brood op de plank tot Japanse tuin'. Enkele citaten uit deze en andere rapportages gerubriceerd naar 'sociale cohesie' 'culturele identiteit' en 'rol van de overheid':

Sociale cohesie

Vaak worden de culturele identiteit en sociale cohesie vanuit historisch perspectief bekeken. Historie is belangrijk, maar die culturele identiteit en de cohesie kan ook iets zijn dat je nieuw bouwt met elkaar, rondom een gezamenlijk idee. Verbindend (cohesie) zijn dan de mensen die aan dat idee werken.

Er is sprake van een grote diversiteit in de culturele identiteit van het platteland. Deze weerspreekt de waas van eenvormigheid die Nederland lijkt te gaan overdekken. Die diversiteit krijgt niet alleen erkenning en waardering in de "eigen" streek, maar ook (ver) daar buiten. (*Nota voedsel en groen*)

Sociale cohesie ontbreekt vooral daar waar mensen wonen die er toevallig terecht zijn gekomen. Als het overgrote deel van de bewoners er niet met plezier woont, zullen de bewoners niet snel bereid zijn om in hun omgeving te investeren, zowel financieel als sociaal. Omgekeerd geldt hetzelfde: nieuwe bewoners die bewust voor een bepaalde woonomgeving hebben gekozen, zetten zich in om die omgeving zo aangenaam mogelijk te houden of te maken.

Culturele identiteit

De ontwikkelingen in de landbouw vormen zowel een kans als een bedreiging voor het landschap, vindt een aantal geïnterviewden. Een halvering van het landbouwareaal geeft immers landschap, natuur en recreatie meer ruimte. Tegelijkertijd zijn de ontwikkelingen ook een bedreiging. Het cultuurlandschap in Nederland kan eigenlijk niet zonder agrariërs; door hun activiteiten hebben ze het

specifieke landschap doen ontstaan. De zorg van veel geïnterviewden is dat met het verdwijnen van agrariërs het landschap zal verloederen. Ze zien boeren als belangrijke beheerder van het landschap.

Sommige geïnterviewden geven aan dat culturele identiteit een heel wezenlijk onderdeel van leefbaarheid is. Zij zien culturele identiteit als de roots, als dat wat bewoners bindt. Nieuwe bewoners kiezen juist op basis van die eigenheid voor een bepaalde woonomgeving.

Bij het inrichten van een gebied moet je volgens de geïnterviewden de hardware respecteren. Dit betekent dat men bij de inrichting van het landschap de identiteit van het gebied moet proberen vast te houden en de oorsprong van een gebied niet uit het oog mag verliezen. Het zou goed zijn als de overheid hier kaders voor aangeeft.

De identiteit van een gebied wordt bepaald door mensen, hun gebruiken, dialecten, het gebruik dat ze maken van de ruimte en het landschap waarbinnen dat plaats vindt... Voor bescherming van culturele identiteit is sociale cohesie van belang. De mensen zien hun gebied als een gezamenlijke woning, waarbij men op elkaar kan terugvallen, kan helpen, waar samengewerkt kan worden, waar het verenigingsleven bloeit. De vitaliteit van een gebied wordt door sociale binding bepaald.

Rol overheid

Geïnterviewden onderschrijven dat het belangrijk is dat gemeente, provincie en LNV helder zijn over wat ze willen en de plannen die er zijn. Halverwege de rit vertellen dat het geld op is, of steeds een andere invulling aan de plannen geven kan niet volgens hen. Niets werkt frustrerender dan een overheid die niet duidelijk is. Afstemming tussen de verschillende partijen is essentieel. Dit gaat nogal eens gepaard met de nodige spanning. Ze pleiten ook daarin voor een regiepartner die de balans kan zoeken tussen alle grote en kleinere initiatieven. Dit kan de provincie of een regionaal projectbureau zijn.

5 Het Nationaal park Dwingelerveld

5.1 Gebiedsbeschrijving

Het Nationaal Park Dwingelerveld beslaat een gebied tussen de woonkernen van Dwingeloo, Ansen, Ruinen, Pesse en Spier. Het park wordt gekenmerkt door, voor Nederlandse begrippen, uitgestrekte heidevelden met daarin talrijke plassen en vennen. In internationaal verband wordt het Dwingelerveld het 'grootste natte heidecomplex van Europa' genoemd. Het gebied wordt doorsneden door enkele verharde en onverharde wegen en fiets- en wandelpaden. In het Westen, Zuiden en Oosten wordt de heide begrensd door landbouwgronden. Aan de noordkant ervan ligt een uitgebreid boscomplex (Boswachterij Dwingeloo). De grootste woonkern waaraan het Park haar naam ontleent, is Dwingeloo. Noemenswaardige puntelementen in en nabij het Park zijn de radiosterrenwacht, het Planetron, een schaapskooi, een expositieruimte en een bezoekerscentrum. In het boscomplex aan de noordzijde bevinden zich enkele campings en vakantiebungalowterreinen waarvan "de Noordster" de grootste is.

Redenen om van het heidecomplex een Nationaal Park te maken zijn enerzijds de grootte van het gebied en de 'natte heide'- habitat met bijzondere flora en fauna en anderzijds de bedreiging van deze bijzondere waarden door verdroging, recreatiedruk en versnippering a.g.v. de aanleg van wegen en paden.

5.2 Totstandkoming en instelling

Halverwege de jaren tachtig werd op nationaal niveau gestart met het Nationale Parken beleid. Er kwam een Voorlopige Commissie Nationale Parken (VCNP) met als taak de instelling van de Parken in de regio voor te bereiden. In haar status van Nationaal Park functioneert dat van Dwingelerveld vanaf 1991. Nu anno 2002 terugkijkend, mag gesteld worden dat er ten tijde van de voorbereiding van het Nationaal Park Dwingelerveld sprake was van 'top-down'-beleid. Het Rijk achtte de instelling van de Parken een zaak van nationale betekenis en dus diende te geschieden. Vanuit Den Haag daalde de commissie af naar de regio, gewapend met een flinke zak geld.

Het was ook de tijd dat 'het behouden van de natuur' de belangrijkste drijfveer was voor de totstandkoming van de Nationale Parken destijds. Het parkenbeleid had een sterk defensief karakter. Als het Rijk niet snel zou ingrijpen dan zou de verloedering, nivellering en versnippering van de resterende natuurgebieden het voortbestaan ervan in gevaar brengen. Ook in Dwingeloo en omgeving werden de Haagse kwartiermakers destijds met veel argwaan en wantrouwen ontvangen. "Komt er een hek om de heide?", "Moet er landbouwgrond worden afgestaan?", "Hebben we zelf straks nog iets te zeggen over 'ons' gebied?" waren veel gestelde vragen.

5.3 Als kemphanen tegenover elkaar

Vooraf in het begin van de oprichtingsperiode stonden de rijksambtenaren en lokale bevolking als kemphanen tegenover elkaar. De 'natuurpuristen' van het Rijk dreigden zelfs de radiotelescoop inclusief werkgelegenheid te zullen saneren. De landbouw ter plekke dreigde in haar voortbestaan en ontwikkelingsmogelijkheden te worden beperkt. Diezelfde landbouw trok zich vervolgens terug uit het voorbereidingsoverleg en weigerde verdere medewerking met Den Haag.

5.4 Water bij de wijn

Beide kampen zagen in dat het overleg dreigde uit te monden in een eindeloze strijd met louter verliezers tot gevolg. De radiotelescoop mocht blijven en de regio kreeg meer invloed in het beleid. Ook de landbouw zag in dat, om invloed te kunnen blijven uitoefenen, men maar beter aan de onderhandelingstafel kon blijven.

Anno 2002 is de situatie rond het Nationaal Park Dwingelderveld rustig en stabiel. Het Rijk heeft haar belangrijkste doel bereikt. Het gebied heeft een beschermde status en de bedreigingen van destijds zijn afgewend. De landbouw heeft zowel toen als nu geen grote veren hoeven laten en de lokale economie plukt - inmiddels breed erkend - steeds meer de vruchten van het opkomende toerisme in de regio. Alom beseft men inmiddels dat de groei van het toerisme vooral te danken is aan Het Nationaal Park in de directe nabijheid. En naast enige overlast in de maanden juli en augustus is er bij de oorspronkelijke bewoners ook wel een gevoel van trots gekomen dat zoveel mensen van buiten nu hun mooie gebied komen bezoeken en er op vakantie willen.

5.5 Geïnterviewden

- Jan Wiechers is vanaf het begin van de instelling van het Nationaal Park actief betrokken bij het Dwingelderveld. Volgens eigen zeggen dient hij het belang van de bevolking van Dwingeloo en omstreken.
- Reinier de Leeuw is opzichter bij de Vereniging Natuurmonumenten. Hij dient het belang van de natuur in het gebied Dwingelderveld.
- Peter Pasman is werkzaam bij de Provincie Drenthe. Hij is secretaris van het Dwingelderveld sinds de oprichting.

Beschrijving van de totstandkoming van het Dwingelderveld aan de hand van citaten uit de interviews en in het licht van de vier sporen:

5.6 Algemeen

“Ambtenaren van LNV zijn arrogant.”

“Dan kwamen er weer zes van die blauwe blazers uit Den Haag.”

1. Economische concurrentiekracht

“Bij de oprichting van het park heb ik gevochten voor het behoud van de sterrenwacht. De natuurjongens uit Den Haag wilden dit object uit het gebied hebben. Ik vond dat de sterrenwacht moest blijven. Er werken veel hoog opgeleiden. Dit komt de gemeenschap rondom Dwingelloo ten goede, zowel in sociaal als economisch opzicht. Bovendien richt de sterrenwacht weinig schade aan aan de natuur. Gelukkig is de sterrenwacht uiteindelijk gebleven.”

“In de vorige eeuw bepaalde de boer hoe het landschap er uit kwam te zien. De boer was immers eigenaar van het gebied. Nu zijn er meer partijen die meebetalen aan het landschap, zoals waterschappen en burgers. Zij hebben ook stemrecht en uiten hun mening waardoor het landschap er nu heel anders uit gaat zien dan in de vorige eeuw”.

“Met het Nationale Park wordt veel geadverteerd door bijvoorbeeld makelaars en recreatieondernemers. Het gebied is mooi en dit wordt uitgebuit.”

“Met alle direct betrokken boeren is zaken gedaan. Ze hebben hun bedrijf verkocht of hebben een beheersovereenkomst afgesloten. Toen de camping in het gebied te koop werd aangeboden, hebben wij (NM) deze gekocht. We wilden daarmee voorkomen dat er vakantiehuisjes kwamen, met alle gevolgen van dien. We streven naar biologische landbouw in de beekdalen, en grootschaliger landbouw op de hoger gelegen gronden. Daarnaast willen we het produceren en verkopen van streekelijke producten bevorderen. We willen de recreatie kwalitatief verbeteren ipv kwantitatief.”

2. Ecologische duurzaamheid

“In de 20-ste eeuw was de natuur van de boeren. Boeren vormden de natuur. Nu wordt de boer juist gezien als een bedreiging van de natuur. Er wordt gezegd dat wij boeren meer biologische landbouw moeten gaan bedrijven. Ik zie daar geen toekomst in: grond moet gevoed worden. Het beheer in het Dwingelderveld heeft een andere inslag gekregen. Vroeger haalde men gekapte of omgevallen bomen weg. Nu heerst de opvatting dat zo'n omgevallen boom goed is voor de beestjes en plantjes. Ook de mens is goed voor de natuur. Voor de kievit is nabijheid van mensen belangrijk bij bijvoorbeeld het leggen van eieren. Mensen houden roofdieren op afstand. In het Dwingelderveld, wordt i.t.t. andere parken gejaagd. Dit is goed voor de ecologische duurzaamheid in het gebied”.

“De grens van het NP Dwingelderveld is landschappelijk gezien niet de juiste grens. Deze grens ligt ver buiten het gebied. Het huidige waterpeil moet voor de natuurontwikkeling opgehoogd worden. Overigens: over het waterpeil, de hydrologie moet geen discussie mogelijk zijn. Deze moet top-down vastgesteld worden bij de invoering van een Nationaal Park”.

3. Sociale cohesie

Hoewel in de startfase de sociale cohesie vooral werd aangewakkerd door de 'gezamenlijk vijand' die het Ministerie van LNV heette, is er nu in het gebied sprake van een positieve sociale cohesie. Dwingeloo is een welvarend dorp waar het verenigingsleven bloeit. Ondanks veel import kent een groot deel van de bevolking elkaar nog, men groet elkaar en woont er met plezier.

“Op een dag kwam mijnheer Kleysterlee uit Den Haag met een tas met geld. Er moest een Nationaal Park komen en hij zou dat wel even regelen. Dit werd slecht ontvangen. Boeren maakten zich zorgen over het land en bewoners en ondernemers maakten zich zorgen over de leefbaarheid in het gebied, vanwege het verdwijnen van de camping en de sterrenwacht. Bij bijna iedereen leefde de angst in of bij een gebied te moeten gaan leven waar een hek omheen zou komen (zoals in het Nationaal Park de Hoge Veluwe). Het overleg met de instellers van het park was slecht. Omdat we wisten dat we deze verandering toch niet tegen konden houden, heb ik besloten om samen met enkele anderen in het bestuur voor de instelling van het Nationaal Park te gaan zitten”.

“Voor de instelling van het park was de gemeenschap hier al hecht. Het was en is een gemeenschap waar mensen graag werken voor hun geld en willen leven in een levendig gebied. Daarop heeft de instelling van het NP Dwingelderveld geen invloed gehad. De vijand van toen (LNV) is nu minder vijand geworden, de discussies minder fel en de bewoners hebben het bestaan van het park geaccepteerd. Veel boeren hebben hun grond verkocht met een beheersovereenkomst. Zo kunnen ze blijven “boeren”, als is het op een andere manier. Enkele boeren willen nog niet mee werken.”

“Er is nog nooit een park ingesteld door bewoners en omwonenden. Het idee om een Nationaal Park met draagvlak te krijgen is dan ook irreëel. Daarom moet de overheid tevreden zijn als er acceptatie (gedogen) is, i.p.v. draagvlak (willen) voor het park. Helaas is nooit onderzocht wat de bevolking denkt en wil. De gemeenteraad is geen afspiegeling van de bevolking. Ook de landbouwers zijn geen goede afspiegeling, al halen zij wel de pers”.

“In vrijkomende woningen komen voor 75% mensen die rust willen en die voor het behoud van de natuur zijn. Bij hen is wel draagvlak voor natuurontwikkeling, in tegenstelling tot anderen, die al langer in de dorpen wonen. Globaal kan je stellen dat de import, die is gekomen voor de rust en de natuur, geneigd is om ontwikkelingen tegen te houden die de rust en natuur aantasten of in gevaar brengen. De autochtone bevolking daarentegen is meer veranderingsbereid en ontwikkelingsgericht met als doel de economische vitaliteit van dorp of regio te verbeteren of te behouden”.

“Bij de eerste informatieavonden kwamen zo'n 300 mensen bijeen. Vanwege de grote weerstanden kwam het proces een jaar stil te liggen. Daarna heeft de instelling van het Nationaal Park op een andere manier vervolg gekregen, namelijk door projecten uit te voeren die uiteindelijk zouden leiden tot de instelling van het Nationaal Park. Gekozen werd voor projecten die niet al te veel weerstand opriepen, zoals heiplaggen en het verbeteren van de fietspaden. Nu heeft men vrede met het park zoals het is.”

“Sommigen, zoals recreatieondernemers zien voordeel in het park, vanwege de groeiende omzet door de recreatie en toerisme. Grote veranderingen, zoals het verkeersluw maken van de weg door het park, krijgen we er (helaas) nog steeds niet doorheen. Verder is de overheid niet duidelijk met haar visie op het gebied. Zo zorgen wij voor veel voorlichting en educatie rondom het park. We weten niet of de overheid dit belangrijk vindt. Wij zien zelf de natuur als grondreden voor het instellen van het Nationaal Park. Hierbij moet geen overdruk door recreanten ontstaan. Het zou goed zijn als de overheid randvoorwaarden, een soort programma van eisen zou opstellen, waarbij zaken vastliggen en waar ook ruimte is voor eigen invulling, zonder steeds toestemming te vragen voor elk afzonderlijk project. Het is jammer dat de overheid geen extra geld biedt om de laatste boeren uit te kopen. Als zij natuurbehoud zo belangrijk vindt, moet ze er ook iets voor over hebben.”

4. Culturele identiteit

Het karakter en de stijl van het gebied vallen uiteen in diverse deelkarakters. Het landschap is vrij duidelijk: een oud cultuurlandschap met heide en vennen, bossen en akkers. Het gebied is het grootste natte heidegebied van Europa. De geschiedenis van dit gebied is af te lezen aan de oude boerderijen en resten van kastelen en havezaten. Verspreid zijn grafheuvels en oude kelders van een klooster in het gebied te bezichtigen.

“Momenteel is het een recreatiegebied waar gefietst en gewandeld wordt. Verder kunnen mensen elkaar ontmoeten tijdens o.a. excursies en doe-middagen. Van de vroegere bewoners en wat zij hier deden (wonen, werken, etc) is niets meer over. Zij wonen en werken hier niet meer behalve een enkele agrariër”.

“We hebben er voor gewaakt dat het hier een soort Orvelte zou worden. Naast de harde kern van de bevolking en ook nieuwkomers die een levendig gebied willen, heb je nieuwkomers en recreanten die hier komen voor de rust en de natuur. Deze laatste groep heeft geen begrip voor het ingrijpen in de natuur, zoals het weghalen van enkele nesten in de kern van ons dorp. Zij hebben geen oog voor de toeristische overlast die ontstaat voor de dorpelingen. Helaas bestaat er bij nieuwkomers en bezoekers weinig begrip voor de jacht. Goede voorlichting zou helpen de onbekendheid, en daarmee het onbegrip weg te nemen”.

“Een eeuw geleden was het gebied een heidegebied. Later werd het een echt boerengebied. De identiteit van het gebied wordt nu bepaald door de betaler van het gebied (natuurmonumenten, overheid, burgers, waterschap).”

“Het gebied waarin het Dwingelerveld ligt, Zuid-West Drenthe, heeft een behoudende cultuur. Op het moment dat het Dwingelerveld als Nationaal Park zou worden ingesteld, ontstond er grote weerstand. Het gebied werd gezien als achtertuin, waaromheen geen hekken mochten, zoals het NP de Hoge Veluwe.”

“Het gebied kan gezien worden als één van de mooiste bewaarde esdorpenlandschappen, met prachtige bomen en houtwallen. In de 20-ste eeuw heeft de overheid verstek laten gaan in dit gebied. Het gebied is ontgonnen tot 1960. Daarna is de overheid pas in gaan grijpen. Vanaf 1962 zijn er geen natuurgebieden meer ontgonnen.”

6 Het Nationaal Landschap Drentsche Aa

6.1 Ligging en karakter

Het Nationaal Landschap Drentsche Aa is gelegen binnen de driehoek Noord Laren – Assen – Gieten. Het gebied geldt als een goed voorbeeld van een laaglandbeekdalstelsel. Een grillig patroon van lageregelegen beekdalen doorsnijdt het gebied. Op de hogere gronden vindt akkerbouw plaats. Verspreid in het gebied ligt een aantal authentieke Drentse dorpen als Tynaarlo, Balloo, Gasteren, Anloo en Eext.

6.2 Instelling Nationaal Park

In vergelijking met het Dwingelderveld kent het Nationaal Landschap Drentsche Aa een kortere instellingsgeschiedenis. Pas bij brief van 23 oktober 1998 heeft de Staatssecretaris van LNV een Regionale Adviescommissie ingesteld met de taak om een verkenning te doen naar, en een advies te geven over aard, begrenzing en instrumentarium ten behoeve van de oprichting en instelling van een Nationaal Park Drentsche Aa. Was bij het Dwingelderveld sprake van een top-down-benadering, in het Drentsche Aa gebied is er eerder sprake van een bottom-up benadering en meer samenwerking tussen Rijk enerzijds en provincie en gemeenten anderzijds. Er wordt van meet af aan meer geluisterd naar en rekening gehouden met de geluiden uit de streek, getuige de volgende passage uit de brief van de VCNP:

“De Voorlopige Commissie Nationale Parken heeft in haar advies van 6 juli 1998 geconstateerd, dat de instelling van een regulier nationaal park niet zinvol is. Het natuurgebied is langgerekt en smal, heeft een grillige begrenzing, is onlosmakelijk verbonden met de andere delen van het gebied en wordt daardoor sterk vanuit haar omgeving beïnvloed. Bovendien ontbreekt het volgens de VCNP aan het nodige draagvlak in het gebied voor een dergelijke aanwijzing. De VCNP ziet echter wel mogelijkheden voor een bredere aanpak dan gebruikelijk bij een Nationaal Park. Bij deze verbrede aanpak zouden de doelen van de aanwezige functies in het gebied dienen te worden geïntegreerd. De VCNP heeft daarom de minister geadviseerd de mogelijkheden voor een dergelijke verbrede aanpak te verkennen en inhoud te geven”.

6.3 Behoud door ontwikkeling

Was bij het Dwingelderveld het hoofddoel om het aaneengesloten natte heidecomplex als natuurgebied te beschermen en te behouden, in het Drentsche Aa gebied gaat het veel meer om het behouden en ontwikkelen van het integrale landschap met alle geomorfologische, ecologische en culturele kenmerken en invloeden. Vraag en onderwerp van onderzoek betreffen hier vooral welke kenmerken de culturele identiteit bepalen en hoe deze verder te ontwikkelen.

6.4 De interviews

In het Nationaal Landschap Drentse Aa is gekeken in hoeverre het 4-sporenmodel daadwerkelijk wordt toegepast. Hierbij is speciaal gekeken naar de toepassing van de sporen sociale cohesie en culturele identiteit. In interviews met drie betrokkenen bij de instelling van het gebied, zijn vragen gesteld naar de belevingen en ervaringen met het functioneren van het gebied nu, de planvorming (manier waarop), en de verwachtingen van het functioneren van het gebied in de toekomst, zonder en met ingrijpen. De geïnterviewden zijn:

- Kees Folkserma, werkzaam bij de Provincie Drenthe, is coördinator van het Nationaal Landschap Drentse AA.
- Hans Elerie, werkzaam bij is vertegenwoordiger van het BOKD (Breed Overleg Kleine Dorpen).
- Henk van 't Land, voorzitter van de commissie (Nationaal) Park Drentsche Aa in oprichting.

Beschrijving van de instellingsactiviteiten tot nu toe in het licht van de vier sporen:

1. Economische concurrentie

“Vanuit het oogpunt van de landbouw is het instellen van een Nationaal Park, waarbij het gebied voornamelijk een natuurfunctie zal krijgen, niet redelijk. De economische functie voor de landbouwers zal dan verloren gaan. Daarom is gekozen voor het instellen van een Nationaal Landschap, waarbij landbouwers ondersteund worden in het proces hun bedrijf economisch gezond te houden. Zij kunnen er voor kiezen hun bedrijf kleinschaliger te maken en een gedeelte van het natuurbeheer uit te voeren. In andere delen van het Drentsche Aa gebied blijft wel de mogelijkheid om grootschalig te boeren”.

“Het instellen van een Nationaal Landschap is noodzakelijk om te voorkomen dat de economische positie van landbouwers verslechtert. In Nederland worden twee soorten landbouw, de biologische en de technische landbouw, als tegenstelling gebracht. Dit is niet terecht. Het gaat juist om combinaties van deze twee. Om de landbouw enige kans voor de toekomst te geven, moet er vanuit de boerderij worden gedacht om landschap te ontwikkelen en te beheren. Daarnaast moeten er nieuwe vormen van landbouw ontstaan. Er moet iets ontstaan waar boeren mee overweg kunnen, boeren hebben namelijk een hekel aan regelgeving. Er zijn kansen voor plaatsgebonden boeren die streekeigen producten produceren. Ook blijven er kansen voor zogenaamde “hobbyboeren”. Momenteel is 40-50% van alle boeren hobbyboer. Zij hebben een boerderij en daarnaast een betaalde baan in bijvoorbeeld Groningen”.

2. Ecologische duurzaamheid

Volgens de folder “Drents Landleven”, is het stroomdallandschap van de Drentse AA één van de best bewaard gebleven bekenstelsels in Europa.

“Indien geen Nationaal Landschap wordt ingesteld, zal het landschap verloederen en versnipperen. Bepaalde gebieden hebben nu, door de grootschalige landbouw te hoge gehalten aan nitraat en ammoniak. Dit gaat ten koste van de natuur in deze gebieden. Hierom zullen deze gebieden kleinschaliger moeten werken, om de natuur te behouden en te versterken.”

“Met het gebied wordt nu ruig omgesprongen. Grote machines “onderhouden” het gebied. De machines werken echter zo grof, dat er veel natuur kapot gaat tijdens de werkzaamheden. Investerings in goede machines (bijvoorbeeld voor loonwerkers), die fijner werken, zijn een must voor het behoud van de natuur”.

“Bij ecologie behoren alle gebruikers van het landschap, ook de mens! Het is dus niet alleen de natuur”.

3. Sociale cohesie

Het gebied van de Drentsche Aa kent, naast enkele hoofdkernen, een groot aantal kleine dorpen, gehuchten en buurtschappen. Verspreide bebouwing komt slechts in beperkte mate voor. Ooit was de landbouw de kurk waarop de plattelandssamenleving in het Drentsche Aa gebied dreef. De landbouw verschaftte werk en inkomen en bepaalde het gezicht van de Drentsche Aa. Dat laatste is voor een belangrijk deel nog steeds zo, het eerste echter niet meer. Samenhangend met deze verandering is het autonome dorp van de agrarische samenleving veranderd in het woondorp van de postindustriële samenleving. De meeste dorpen zijn woondorpen geworden, die in een aantrekkelijk landschap liggen en een cultuurhistorisch aantrekkelijke bebouwing hebben. Deze dorpen zijn de vestigingsplaats geworden voor het regionaal kader en voor welgestelde huishoudens. (uit: “Nationaal beek- en esdorpenlandschap Drentsche Aa, Advies van de Regionale Adviescommissie Drentsche Aa over een nationaal park met verbrede doelstelling voor het gebied van de Drentsche Aa, juli 2000)

Het wonen is van economische en sociale betekenis voor het gebied van de Drentse Aa. De kleine kernen zijn vooral afhankelijk van de hoofdkernen. De sociale identiteit is sterk bepalend voor de kleine kernen. Deze identiteit komt waarschijnlijk niet alleen tot uiting in de hardnekkigheid van het verschijnsel dorpsbinding, maar ook in de overgang van een autonoom dorp met een goed sociaal klimaat naar een woondorp dat door bewoners als leefbaar wordt ervaren. De kwaliteit van de woonfunctie lijkt hier van groot belang, ook voor het dorp als samenleving. (Nationaal beek- en esdorpenlandschap Drentsche Aa)

De inwoners van het Park i.o. de Drentsche Aa zijn trots op hun gebied. Mede daarom is iedereen betrokken bij het instellen van het Nationaal Landschap.

“De manier voor LNV om het proces vorm te geven, is het faciliteren van de processen. De invulling kan in het veld zelf plaatsvinden”.

“Om landbouwers mee te krijgen in het proces is het belangrijk dat we laten zien dat we iets doen met hun inbreng. Als dit niet lukt en we dit niet doen, dan zijn we terug bij af en

ligt het proces stil. De meeste landbouwers willen uitbreiden. Dit kan niet en we zullen naar een modus moeten zoeken. De instelling van het Nationaal Park staat of valt bij de medewerking van de landbouwers op dit vlak. Hierom moeten we de landbouwers goed informeren over bijvoorbeeld de effecten van de hoge nitraat- en ammoniakconcentraties voor de natuur.”

“Om de sociale cohesie in het gebied te versterken, is het noodzakelijk dat mensen zelf invulling kunnen geven aan het gebied. Bewoners zitten niet te wachten op beleidszaken, maar willen wel meedoen als hun eigen problemen daarmee worden opgelost. Hiervoor is het nodig ook in de voorlichting aandacht voor de problemen van de bewoners te hebben, in plaats van de bewoners beleidszaken voor te leggen. Tot nu toe wordt er weinig geld uitgetrokken voor bewonersparticipatie. Als we echt iets willen met bewonersparticipatie, dan dient dit te veranderen”.

“Planvorming voor het Nationale Landschap Drentse Aa vindt nu plaats d.m.v. projecten, zoals dorp in groen, landschappelijk bouwen, dorpsomgevingsplannen of verkeersveiligheid. Dit is een goede manier van planvorming.”

4. Culturele identiteit

In het gebied ligt een groot aantal hunebedden en grafheuvels. Een aantal restaurants serveert streekgerechten terwijl bij veel agrarische bedrijven streekproducten te koop zijn. In het gebied liggen pittoreske dorpen met authentieke brinken. In “Drents Landleven” staat hierover het volgende:

“Tussen de twee Nationale Parken van Zuidwest Drenthe liggen pittoreske dorpen met oude boerderijen. Ooit werden hier de schapen verzameld op de brink. Nu is de brink dankzij de dikke oude bomen, een geliefd plekje op warme dagen.”

“In het dorp zijn mensen met veel authentieke kennis, die vakmensen niet hebben (bijvoorbeeld amateur-archeologen hebben vaak plaatselijke kennis van de streek). De kunst is om deze plaatselijke kennis samen te brengen”.

“Om de culturele identiteit van een gebied te bepalen, hebben we bewoners foto’s laten maken van mooie en leuke plekken. Hier onstond een duidelijk beeld, waarop een visie kan ontstaan voor beleid”.

“Het Nationale Landschap Drentse Aa is een uniek esdorpen en beekdalenlandschap, waarvan de landbouw een belangrijk onderdeel uitmaakt. In het landschap horen koeien, aldus bewoners van dit gebied”.

“Culturele identiteit wordt door velen gebruikt als containerbegrip, alles past er onder. Het moet niet gebruikt worden als een conserverend of een museumconcept (zoals bijvoorbeeld in Orvelte). Sommige landschappen zijn goed om te bewaren, maar in de meeste landschappen is het goed om ontwikkelingsmogelijkheden te creëren”.

“Binnen de landbouw is sprake van een paradigmawisseling. Tot nu toe werd de landbouw vooral gezien als een voedselproducent. Tegenwoordig wordt de landbouw ook gezien als een producent van een mooi, open landschap”.

“Om het streekeigen karakter vast te houden, moeten er geen hooglanders in het gebied komen, maar gewone zwart-wit koeien”.

7 Vergelijking Dwingelerveld en Drentsche Aa

7.1 Veranderingen in de tijd

Bij een vergelijking tussen de instellingsprocedures van het Nationale Park Dwingelerveld en het Nationaal Landschap Drentsche Aa moet bedacht worden dat er 10 - 15 jaar verschil ligt tussen de diverse voorbereidings- en instellingsmomenten van beide gebieden. Deze notie is van belang omdat de meningen en de beeldvorming over Nationale parken in dit tijdbestek sterk zijn veranderd. In de evaluatierapportage 'Tien jaar Nationale Parken 1984 - 1994' wordt dit als volgt verwoord:

'Bij de omwonenden is een groeiend draagvlak te constateren. In de omgeving van vrijwel alle parken is een positievere, dan wel minder negatieve houding te constateren jegens het Nationaal Park, ook bij agrariërs en recreatieondernemers. Het intensief betrekken van de bevolking bij allerlei maatregelen procedures, maar vooral openheid die wordt beleiden tan aanzien van plannen en maatregelen, spelen hierbij een grote rol.'

'De betrokkenheid van de bevolking is af te lezen uit de belangstelling voor vergaderingen en informatiebijeenkomsten van het overlegorgaan, de vraag naar de periodieken die enkele parken uitgeven, maar ook aan het aantal vrijwillige natuurgidsen die men uit de lokale bevolking heeft kunnen werven.'

Over het maatschappelijk draagvlak schrijven de opstellers: 'Hoewel een fenomeen als maatschappelijk draagvlak moeilijk meetbaar is, wijzen verschillende factoren in de richting van een groeiende steun en positieve houding. Een belangrijke factor van draagvlak is vertrouwen in het overlegorgaan'.

De discussie rond de instelling van het Nationaal Park Dwingelerveld speelde zich af in de 80-er jaren. In die tijd stonden de sectoren landbouw, natuur en recreatie vaker wel dan niet als kempfanen tegenover elkaar in conflictsituaties. De landbouw stond economisch, maatschappelijk en politiek veel sterker dan nu, de natuur i.c. de EHS voerde een hevige strijd om erkenning en uitvoering terwijl de recreatie vaak niet meer dan een marginaal achterhoedegevecht leverde. Binnen het overheidsbestel ging er een grotere macht en invloed uit van het Rijk. Inspraak en medezeggenschap waren weliswaar door de burger afgedwongen maar tegelijkertijd voor de overheid niet meer dan getolereerde instrumenten.

Anno 2002 bevindt het Nationaal Landschap Drentsche Aa zich in het stadium van oprichting. Landelijk heeft de participatieve planvorming haar intrede gedaan en wordt de waarde ervan steeds breder erkend. Gebiedsgericht beleid is een bijna ingeburgerd begrip geworden met een eigen rijkssubsidiereregeling. Het Rijk wil daarbij niet langer de hoofdrol spelen maar vooral de voorwaarden scheppen en daarvoor de middelen ter beschikking stellen. In het landelijk gebied werken partijen steeds vaker samen in de ware zin van het woord. Integraal en meervoudig ruimtegebruik geniet een groeiende belangstelling. Daarentegen heeft de landbouwsector het economisch

steeds moeilijker. In grote delen van Nederland is ze al lang niet meer de belangrijkste economische drager. In haar advies m.b.t. de oprichting van een Nationaal Landschap Drentsche Aa aan de staatssecretaris heeft de Voorlopige Commissie Nationale Parken (VCNP) bovenstaande treffend verwoord:

“Bovendien ontbreekt het volgens de VCNP aan het nodige draagvlak in het gebied voor een dergelijke aanwijzing. De VCNP ziet echter wel mogelijkheden voor een bredere aanpak dan gebruikelijk bij een Nationaal Park. Bij deze verbrede aanpak zouden de doelen van de aanwezige functies in het gebied dienen te worden geïntegreerd.”

Tabel 1 Vergelijking NP Dwingelderveld en NL Drentsche Aa

	Dwingelderveld	Drentsche Aa
Aard en verschijningsvorm	Een nat heidecomplex	Een gaaf en reliëfrijk beekdallandschap met bos en natuur in de lagere natte delen en landbouw op de hogere gronden
Funcities in gebied	Natuur (hoofdfunctie), recreatie en werken (Sterrewacht)	Woon- en werkfunctie, recreatie, natuur en landbouw
Beheer	Vereniging Natuurmonumenten	Staatsbosbeheer in combinatie met agrariërs?
Doelstelling en concept	Sectoraal gericht op 'de natuur' en op 'behoud van'.	Integraal vanuit en gericht op meerdere sectoren. 'Verbrede' gedachte t.a.v. landschap, cultuurhistorie, leefbaarheid en vitaliteit. Toekomst- en ontwikkelingsgericht.
Tijdbeeld	Sectoraal, conflictmodel, top-down.	Integraal, samenwerken, identiteit en leefbaarheid, gebiedsgericht beleid, top-down en bottom-up, draagvlak, problemen in de landbouw
Aanleiding	Defensief vanuit een dreigende verdroging, doorsnijding en versnippering.	Meer offensief en ontwikkelingsgericht naar de toekomst toe met als doel de nog aanwezige waarden niet alleen te behouden maar ook verder te ontwikkelen.
Strategie	LNV had zelf al een uitgewerkt en gedetailleerd idee en probeerde hiervoor medewerking en draagvlak in het gebied te krijgen.	LNV is, op advies van VCNP, afgestapt van haar oorspronkelijke en traditionele ideeën en overgestapt op een globaler en breder Parkidee dat in nauwe samenwerking met de regio dient te worden uitgewerkt.
Procesvorm	Dirigistisch, top down, verborgen agenda, inspraak	In open dialoog, top down en bottom up, participatief.
Relatie LNV en regio	Na een conflictueuze start accepteert en tolereert men elkaar.	Gelijkwaardig en wederzijds afhankelijk en verrijkend. Samenwerking met gezamenlijk en gemeenschappelijk doel.

8 Conclusies, lessen, aanbevelingen

8.1 Conclusies

Onderstaande conclusies beogen een antwoord te geven op de onderzoeksvragen zoals beschreven in hoofdstuk 1.

In hoeverre wordt bij de ontwikkeling en uitwerking van LNV-beleid het 4 sporendenkmmodel daadwerkelijk toegepast. Welke invalshoeken zijn dominant, welke worden vergeten?

In de onderzochte casus wordt het viersporenmodel matig toegepast door het ministerie van LNV. Ten aanzien van de vier sporen is het spoor “ecologische duurzaamheid” het meest dominant bij het LNV beleid.

Het spoor sociale cohesie werd bij de instelling van het Nationaal Park Dwingelerveld volledig vergeten. Bij de instelling bij de Drentse AA is hiervoor veel meer aandacht. De toepassing van de sporen culturele identiteit en economische concurrentiekracht is minimaal.

Welke ontwikkelingen zijn hierbij in de loop van de tijd (t.a.v. beide genoemde NP-s) te bespeuren?

In de loop van de tijd zijn zeker veranderingen te bespeuren t.a.v. het gebruik van de verschillende sporen. Dit behoeft nog wel een kanttekening: de aard en de functies van de beide parken zijn dusdanig verschillend, dat projectie van het viersporenmodel op de beide parken niet een zuiver verschil in tijd is. Desalnietemin:

Het spoor economische concurrentiekracht is later in de tijd meer meegenomen.

Het spoor ecologische duurzaamheid heeft aan belang ingeboet, alhoewel het spoor duidelijk op een eerste plaats komt. Het spoor sociale cohesie is in de opzet van het eerste park nauwelijks gebruikt. Bij de instelling van de Drentse Aa, wordt dit spoor wel gebruikt, (d.m.v. een bottom-up benadering in de planvorming).

Culturele identiteit, zoals gebruikt in de definitie van van Zoest (alle niet materiële kenmerken van een cultuur, zoals taal, gebruiken, ideeën, waardenpatroon, enzovoort, zijn wederom in de opzet van het eerste park nauwelijks gebruikt. D.m.v. de bottom-up benadering in de planvorming van de Drense Aa wordt dit spoor (niet-bewust) meegenomen.

Ten aanzien van de economische concurrentiekracht is een lichte verandering te bespeuren in de tijd. Bij de instelling van het NP Dwingelerveld miste een algehele werkgelegenheidsvisie en daarmee het belang van diverse opleidingsniveaus van mensen in een gebied (welke ten gunste werkt van de leefbaarheid). In de Drentse Aa wordt dit spoor d.m.v. de bottom up invalshoek zijdelings meegenomen.

Zowel bij de instelling van het NP Dwingelerveld als in het NL Drentse Aa overheersten de natuurdoelstellingen (ecologische duurzaamheid).

De mens in zijn hele doen en laten werd bij de instelling van het NP Dwingelderveld gezien als “natuurexclusief”. In het NL Drentsche Aa wordt de mens gezien als “natuurinclusief” (bron: interview Hans Elerie).

De aandacht voor het spoor “sociale cohesie” was minimaal bij de instelling van het NP Dwingelderveld. Tijdens de planvorming was er geen inspraak van bewoners ingepland en er was geen sprake van het peilen van draagvlak onder bewoners vooraf. Bij het NL Drentsche Aa is de sociale cohesie tijdens de planvorming positief, en wellicht na de instelling van het NL eveneens. Hierdoor kan gesteld worden dat aandacht voor dit spoor beduidend is vergroot in de tijd.

Ook het spoor culturele identiteit is in de loop van de tijd dominantier geworden. Gebruiken en gezamenlijke ideeën werden bij de planvorming voor het NP Dwingelderveld niet meegenomen. De culturele identiteit vertaalde zich in geschiedenis: het bewaren van cultureel erfgoed, zoals grafheuvels. In het Drentse Aa gebied wordt de culturele identiteit meegenomen in de planvorming (gezamenlijke ideeën bepalen de culturele identiteit).

Bij de instelling van het NP Dwingelderveld zijn de sporen sociale cohesie en culturele identiteit nauwelijks meegenomen in zowel het planproces, noch als doelstelling voor de instelling van het NP. In het NL Drentsche Aa is wel aandacht voor sociale cohesie als verschijning in het planproces. Tevens ontstaat door samenwerking aan behoud en ontwikkeling van de culturele identiteit in de Drentsche Aa een grotere sociale cohesie.

Hoe kan het 4 sporendenkmiddel operationeel worden gemaakt om als toetsingskader voor de kwaliteit van beleidsontwikkeling te dienen?

Bepaal voor de 4 sporen afzonderlijk de doelstellingen en de kwaliteiten van de doelstellingen. Pas hierop toe de instrumenten die beschikbaar zijn, zoals: draagvlakonderzoek (belevingsonderzoek), instellen van inspraakgroepen, werkgelegenheidsonderzoek, onderzoek naar culturele identiteit van een gebied (combinatie van bestudering geschiedenis, aardkundige waarden, natuurwaarden en belevingsonderzoek), voorlichting, etc Toetsing kan plaatsvinden door te checken of de doelstellingen behaald zijn (wederom dmv bovengenoemde onderzoeken).

Welke inhoud hebben de 4 invalshoeken inmiddels gekregen. Is deze inhoud voldoende om modern beleid voor het landelijk gebied te ontwikkelen. Zo nee, welke invullingen kunnen worden aanbevolen.

In het NP Dwingelderveld werd t.a.v. het spoor economische concurrentiekracht voornamelijk de landbouw gezien als actor. Bij de instelling van het NL Drentsche Aa, is ook het toerisme een belangrijke actor (mede dankzij de slechte economische vooruitzichten in de landbouw).

Bij de instelling van het NP Dwingelderveld zijn de sporen sociale cohesie en culturele identiteit niet meegenomen in zowel het planproces, noch als doelstelling voor de instelling van het NP. In het NL io Drentsche Aa is wel aandacht voor sociale cohesie als verschijning in het planproces. Tevens ontstaat door samenwerking aan behoud en ontwikkeling van de culturele identiteit in de Drentsche Aa een grotere sociale cohesie.

Zowel in Dwingelderveld als in Drentsche Aa gebied wordt het viersporenmodel niet bewust en manifest toegepast. Bij de instelling van het NP Dwingelderveld overheersten top down vanuit het Ministerie van LNV de natuurdoelstellingen. In het Drentsche Aa gebied wordt samengewerkt aan een verbrede doelstelling voor het gebied waarbij, zij het onbewust, de kenmerken en elementen van de vier sporen aan bod komen.

In de planvorming van het NP Drentsche Aa i.o. is het viersporenmodel, zij het niet manifest, wel meegenomen. De aanvankelijke plannen en ideeën van een brede en integrale planvorming lijken vooralsnog te worden gerealiseerd. Er wordt met een breed doelenpakket gewerkt en, belangrijker, er wordt door meerdere partijen en actoren samengewerkt aan integrale planvorming. De ontwikkelde plannen zijn zondermeer creatief, realistisch en daarmee hoopgevend voor verdere besluitvorming en uiteindelijke realisering.

8.2 Lessen

Het faciliteren en bieden van mogelijkheden aan betrokken partijen in regio's om na te denken over en invulling te geven aan een regionale toekomstvisie kan een belangrijke voorwaarde en stimulans zijn om te werken aan behoud en ontwikkeling van culturele identiteit en daarmee de sociale cohesie te bevorderen. In het gebied van de Drentsche Aa is vanuit het gebied invulling en uitwerking gegeven aan het gedachtegoed van culturele identiteit (BOKD; Hans Elerie). Dit gedachtegoed is van invloed geweest op de beleidsvorming van het NP maar heeft ook enthousiasmerend gewerkt op het benoemen van, het geven van invulling aan en het signaleren van ontwikkelingskansen op het gebied van culturele identiteit.

De aandacht voor en uitwerking van een begrip als culturele identiteit blijkt sterk afhankelijk van personen die daar kennis van, affiniteit mee en tijd voor hebben.

Draagvlak voor verandering ontstaat eerst dan wanneer er - bij betrokkenen en belanghebbenden - zicht komt op een betere perspectief voor de toekomst. Ook het zichtbaar maken van problemen in de naaste en verdere toekomst en welke hoe dan ook om een oplossing c.q. verandering vragen, kan hierbij een belangrijke rol vervullen.

8.3 Aanbevelingen voor het Ministerie van LNV (Noord)

Welke aanbevelingen kunnen worden gedaan voor verbetering van de toepassing van het 4-sporendenkmmodel?

In voorgaande onderzoeksvragen is reeds gemeld welke invalshoeken de 4 sporen al hebben gekregen. Kort samengevat:

Ecologische duurzaamheid: natuurdoelstelling voorop.

Economische concurrentiekracht: o.a. zijdelings meenemen werkgelegenheid dmv planvorming

Sociale cohesie: in planvorming worden meningen van bewoners en andere betrokkenen tijdens planproces meegenomen

Culturele identiteit: landschap (natuur) en cultureel erfgoed is maatstaf voor culturele identiteit. Heersende normen en gebruiken worden in de planvorming zijdelings meegenomen.

De volgende invullingen worden aanbevolen:

Economische concurrentiekracht:

Het positieve verloop van het instellingsproces in het gebied van de Drentsche Aa wordt mede veroorzaakt door de slechte economische vooruitzichten in de landbouw. De instelling van een Nationaal Landschap biedt aan zittende agrariërs kansen op een beter economisch perspectief.

Sociale cohesie: Dit kan worden bevorderd en gestimuleerd door het gezamenlijk werken aan zowel behoud als ontwikkeling van culturele identiteit. M.a.w. het werken aan culturele identiteit kan een middel zijn om sociale cohesie als doel te bevorderen.

Bewoners voelen zich betrokken bij het reilen en zeilen en de verschijningsvorm van hun gebied of regio. Dat was vijftien jaar geleden zo bij het Dwingelderveld (sociale cohesie vanuit een bedreiging) en dat geldt ook nu voor het NP Drentsche Aa. Wanneer er aanleidingen zijn voor verandering en het nadenken hierover en het uitwerking geven hieraan worden gefaciliteerd dan blijkt er voldoende animo om hiermee aan de slag te gaan.

Samenwerken met een individueel en gezamenlijk doel is een manier om sociale cohesie te behouden en bevorderen. Dit kan liggen op allerlei vlakken: samen werken (economisch), samen zorgen voor de gemeenschap, samen streekproducten ontwikkelen, samen een gebied onkruidvrij maken, etc.

Culturele identiteit: Er is redelijk veel algemene kennis en theorie over het begrip 'culturele identiteit'. Daarnaast is er per onderwerp kennis over regionale cultuur aanwezig in literatuur en bij (oudere) mensen vanuit ervaring en overlevering. Echter m.b.t. culturele identiteit is van recenter datum het begrip 'behoud door vernieuwing'. Daarmee wordt bedoeld dat, in het kader van culturele identiteit, het landschap vanuit het verleden geen museum zoals Orvelte dient te worden maar dat

juist, naar de toekomst toe, de kenmerken van de streekeigen cultuur dienen te worden versterkt. Wat veelal nog ontbreekt is de noodzakelijke kennis en ervaring over proces en methodiek om te bepalen welke de specifieke streekeigen kenmerken zijn en vooral *hoe* deze kunnen worden versterkt.

Andere, niet te vergeten producten in het kader van het behoud en ontwikkelen van de culturele identiteit is de ontwikkeling en promotie van zogenaamde streekproducten. Hierbij kan, naast de traditionele streekproducten, zoals bijvoorbeeld boerenkaas, gedacht worden aan alle producten die afkomstig zijn van de streek (akkerbouw- en tuinbouwproducten, zoals vers fruit en verse groenten; melk, kaas, boter, jam, honing, etc.).

Zie een regio i.c. een Nationaal Park als een 'organisatie' onder de definitie van 'een doelrealiserend samenwerkingsverband waarin belanghebbende partijen in een coalitie samenwerken om een gemeenschappelijk doel te bereiken, maar ook om (ieder voor zich) een eigen doelstelling te realiseren'. Wanneer zo opgevat, kan veel geleerd worden van theorieën uit de organisatiekunde en bedrijfskunde. Een regio of gebied kan zo worden opgevat als een *organisatie* (inwoners, belanghebbenden) met een duidelijke, gedragen en door inwoners gedeelde *missie* (t.a.v. leefbaarheid, vitaliteit, landschap, cultuurhistorie etc). Deze organisatie ook dient een *visie* te hebben hoe de missie te volbrengen in de naaste toekomst, gegeven een aantal interne en externe ontwikkelingen die van invloed zijn op het gebied of de regio. Kenmerk van een zo gepercipieerde en opgevatte organisatie is de binding aan de plek of regio. De vier sporen kunnen daarbij evenzovele middelen zijn om de missie goed uit te voeren. Culturele identiteit kan zo een nieuwe rol en betekenis krijgen wanneer mensen *uit* een gebied werken aan de uitvoering van de missie en visie *voor* een gebied.

Zie de theorie en het gedachtegoed van het viersporenmodel vooral als een checklist en toetsingskader bij gebiedsgericht beleid (waaronder ook het beleid van Nationale Parken en Landschappen). Het viersporen model kan daarbij zowel een handvat bieden voor de landelijke beleidsvorming als voor de regionale uitwerking van landelijk beleid en de uitvoering daarvan in de regio.

Organiseer de beleidsvorming over economische concurrentie, ecologische duurzaamheid, sociale cohesie en culturele identiteit op landelijk en op regionaal niveau, d.w.z. in wisselwerking met en op elkaar. Het kan daarbij gaan om de ontwikkeling van de kennis van en het gedachtegoed over de vier sporen maar vooral ook over de afstemming tussen wat vanuit (inter-)nationale optiek gewenst is en wat vanuit regionale optiek.

Investeer in de ontwikkeling van methoden om, vanuit de streek zelf, met het begrip culturele identiteit om te gaan. Deze inspanningen dienen gericht te zijn op:
Het vergroten van de kennis over de streekeigen identiteit.
Het optimaal betrekken van de bevolking bij activiteiten in dit kader.
Het komen tot selectie en prioriteitsstelling van aspecten en elementen van streekeigen identiteit welke dienen te worden behouden dan wel versterkt.

Verdere invulling geven aan 'versterking' en 'ontwikkeling' van culturele identiteit (kennis- en methodiekontwikkeling).

Ecologische duurzaamheid: bepalen welke gebieden mens natuurinclusief, waar natuurexclusief (wordt dit al gedaan?)

Economische concurrentiekracht: onderzoek onder werkzaamheden huidige bevolking, wat is werkgelegenheid, waar liggen kansen en bedreigingen (bv opleidingsniveau), waar is facilitatie vanuit overheid nodig en in welke vorm?

Sociale cohesie: werkgelegenheid kan ook sociale cohesie bevorderen.

Culturele identiteit: onderzoek naar cultuurwaarden (waarden, normen bevolking)

En natuurwaarden (geschiedenis van grondgebruik).

Bij instelling NP: doelstellingen bepalen op de 4 sporen, aan de hand daarvan de keuze van instrumenten bepalen: belevingsonderzoek, werkgelegenheidsonderzoek, inspraak, voorlichting, onderzoek naar culturele identiteit, etc

Literatuur

Boerwinkel, H.W.J. (1992) *Omgevingspsychologie: landschappelijke kwaliteitsbeleving*. Collegedictaat Wageningen UR, Wageningen

Borger, Prof.dr. G.J. (1999) *Cultuur en leefbaarheid*. Een essay over de bijdrage van cultuurhistorie aan de ruimtelijke ordening van Nederland. Amsterdam.

Jong, dr. E.A. de (1999) "*Schuldig Landschap*" Een visie op het landelijk gebied vanuit de architectuur- en landschapsgeschiedenis. Een essay voor de VROM-raad. Amsterdam.

Feddes, F. (1999) *Nota Belvedere: Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. Den Haag

Klerk, L. de (1998) "*Rust en Rijkdom*" Een sociaal-wetenschappelijk perspectief op de culturele betekenis van het landelijk gebied. Amsterdam

Maslow, A.H. (1954) *Motivation and personality*, New York.

Ministerie van LNV (2000). *Natuur voor mensen mensen voor natuur*, nota natuur, bos en landschap in de 21ste eeuw. Den Haag.

Ministerie van LNV (2000) *Voedsel en Groen*. Het Nederlandse agro-foodcomplex in perspectief. Den Haag.

Noord-Nederlands Bureau voor Toerisme (2001) *Drents Landleven*. Drachten.

Relph, (1976) *Place and placelessness*, Londen.

Stichting Recreatie, Kennis en Innovatiecentrum en Expertisecentrum LNV (2000). "*Op het platteland heb je bewoners, naast agrariërs en recreanten*". Perceptie van leefbaarheid binnen het Ministerie van LNV. Den Haag en Ede.

Stichting Recreatie, Kennis en Innovatiecentrum en Expertisecentrum LNV (2001). *Van brood op de plank tot Japanse tuin*; Over wonen, werken en recreëren in het landelijk gebied. Den Haag en Ede.

Sijmons, D. , Feddes, F. H+N+S Landschapsarchitecten (1998). *Gezicht op Den Haag*" Essay over "het culturele criterium" van het landschap in opdracht van de VROM-raad. Een bijdrage vanuit het ontwerpersperspectief. Utrecht.

Zoest, J.G.A. van (1994) *Landschapskwaliteit: uitwerking van de kwaliteitscriteria in de nota Landschap*. Wageningen.